

МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 005.334:338.43"408"

JEL D80, D81, Q12

Особливості прояву ризиків у діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах невизначеності

Григорян Р.Х.

Уманський національний університет садівництва

 Григорян Р.Х. E-mail: robertgrigoryan7474@gmail.com

Григорян Р.Х. Особливості прояву ризиків у діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах невизначеності. Економіка та управління АПК. 2023. № 1. С. 111–123.

Grigorian R. Peculiarities of the manifestation of risks in the activity of agricultural enterprises in modern of conditions. AIC Economics and Management. 2023. № 1. PP. 111–123.

Рукопис отримано: 06.04.2023 р.

Прийнято: 13.04.2023 р.

Затверджено до друку: 25.05.2023 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2023-181-1-111-123

У статті досліджуються особливості прояву ризиків у діяльності сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах господарювання. Аргументовано посилення ризиків у діяльності сільгоспідприємств та необхідність формування відповідної системи ризик-менеджменту. Висвітлено зарубіжний досвід використання інструментів ризик-менеджменту, що дозволяє мінімізувати та нейтралізувати негативний вплив ризиків на результативні показники підприємницьких структур.

Автором наголошено, що категорія «ризик» є комплексною та може складатися із багатьох елементів, кількість та значення яких прямо або побічно залежать від численних факторів. Розкрито чинники зовнішнього та внутрішнього середовищ, які впливають на формування ризику господарської діяльності сільгоспідприємства, на основі чого зроблено висновок про необхідність налагодження моніторингу господарських ризиків.

Обґрунтовано, що класифікація факторів господарських ризиків сільськогосподарських підприємств повинна поєднувати у собі позитивні сторони існуючих класифікацій, а також враховувати специфіку їхньої діяльності. Зроблено висновок, що існують численні класифікації та групування ризиків, що вимагає їх обґрунтованої систематизації.

Узагальнено наукові підходи до класифікації господарських ризиків, які доповнено ознаками, що характеризують особливості сільськогосподарського виробництва. Виділено специфічні чинники у діяльності сільськогосподарських підприємств, які зумовлюють ризиковість господарської діяльності, а саме: глобальні кліматичні зміни, територіальну протяжність розміщення, тривалість виробничого процесу, сезонність виробництва, втрату родючості ґрунту, виведення з обороту сільськогосподарських земель, техногенне забруднення агроecosystem, інноваційні технології та ресурси цифровізації, незбалансованість матеріально-технічних ресурсів, державну підтримка тощо.

Автором запропоновано проводити класифікацію господарських ризиків сільськогосподарських підприємств за причинами їх виникнення, що сприятиме виділенню різних ознак класифікації, залежно від їх значущості, впливу на фінансово-економічні результати діяльності підприємства. До того ж доведено, що в основу систематизації господарських ризиків сільськогосподарських підприємств необхідно покласти специфічні особливості галузі, а саме: поділ на дві взаємодоповнювальні підгалузі – рослинництво та тваринництво, що дозволить повністю розкрити специфіку галузевих ризиків.

Ключові слова: ризик, господарський ризик, класифікація ризиків, невизначеність, сільськогосподарське підприємство.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. В умовах посилення кризових явищ та обмежень, які виникли внаслідок прояву непередбачуваних чинників, як от: пандемія COVID-19, ведення країною війни проти російських загарбників спостерігається прояв різних видів ризиків та їх вплив на розвиток сільськогосподарських підприємств. Зокрема, втрата виробничого потенціалу сільськогосподарського виробництва в окупованих територіях, повна чи часткова втрата майна, утруднена логістика постачання виробленої продукції на зовнішні ринки, несприятлива кон'юнктура ринків сільськогосподарської продукції, скорочення доходів населення, невчасна оплата придбаної продукції з боку контрагентів внаслідок зниження їх платоспроможності, зниження доступності кредитних ресурсів, це - лише частина чинників, які негативно впливають на господарську діяльність.

У нинішніх кризових умовах сільськогосподарським підприємствам необхідно не лише систематизувати можливі ризики, але й здійснювати неперервне управління ними. Однак, сільськогосподарські підприємства зазвичай займаються управлінням ризиками інтуїтивно та не приділяють достатньої уваги впровадженню відповідних інструментів ризик-менеджменту. Це пов'язано не лише із обмеженими ресурсами підприємств, а також з високою мінливістю умов ведення господарської діяльності, що зумовлює збільшення як кількості, так і якості різних видів ризиків.

Сільськогосподарське підприємство можна визначити як соціо-еколого-економічну систему, яка є відкритою та динамічно взаємодіє із зовнішнім середовищем, основною метою якої є підвищення добробуту його власників та зростання ринкової вартості на основі реалізації принципів сталого розвитку. Отже, сільськогосподарське підприємство забезпечує своє функціонування у процесі неперервної взаємодії із макро- та мікро-середовищем. Водночас при здійсненні господарської діяльності сільськогосподарське підприємство як система проявляє динамічну сутність шляхом постійної адаптації до мінливих умов. Процес адаптації до мінливих умов передбачає контроль виникнення загроз, які з'являються у зовнішньому середовищі, координацію внутрішньої діяльності в умовах невизначеності.

Очевидно, що забезпечення наукової та обґрунтованої систематизації ризиків сприятиме точному визначенню кожного виду ризику сільськогосподарського підприємства та зу-

мовлює виникнення потенційних можливостей для ефективного управління ризиками. Незважаючи на те, що єдиної системи класифікації не розроблено, існує безліч підходів до класифікації ризиків [1-3], які важливо узагальнити та охарактеризувати особливості їх прояву, що дозволить обґрунтувати дієві інструменти і заходи їх нейтралізації та мінімізації їх негативного впливу.

Мета дослідження. Метою статті є узагальнення існуючих підходів до ідентифікації причин прояву ризиків та їх класифікації, а також пропозиція їх систематизації на основі аналізу основних тенденцій розвитку господарської діяльності сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах.

Матеріал і методи дослідження. Гіпотеза дослідження передбачає, що удосконалення системи прийняття раціональних управлінських рішень може бути забезпечено на основі моніторингу господарських ризиків із урахуванням впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ сільськогосподарських підприємств.

Теоретичною основою дослідження стали наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників в області теорії та практики класифікації та моніторингу ризиків у господарській діяльності, прийняття управлінських рішень щодо нейтралізації та мінімізації ризиків у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств.

Проведене дослідження базується на системному підході із використанням загальнонаукових та спеціальних наукових методів, у т. ч. монографічному – для вивчення теоретичних засад класифікації господарських ризиків, прийняття управлінських рішень та їх моніторингу, спостереження, аналізу та синтезу інформації при проведенні аналізу сучасних умов ведення господарської діяльності сільськогосподарськими підприємствами з метою визначення чинників та векторів їх впливу на невизначеність та прояв ризиків.

Результати дослідження та обговорення. Відомо, що на сьогодні система менеджменту більшості сільськогосподарських підприємств не використовує спеціалізованих методів виявлення, попередження та мінімізації ризиків господарської діяльності. Водночас у зарубіжній практиці моделі ризик-менеджменту не лише активно вивчаються науковцями та спеціалізованими компаніями з антикризового управління, але й успішно використовуються бізнесовими структурами, що сприяє зниженню ймовірності появи незапланованих втрат та збитків [4].

Цікавим є досвід провідних країн (США, Великобританія, Канада), де процес мінімізації господарських ризиків закріплено на законодавчому рівні. Так, у Великобританії було видано спеціальну книгу, розроблену казначейством країни для зниження рівня господарських ризиків у різних сферах економіки. У цьому виданні ризик характеризується невизначеністю результату як з позитивного, так й негативного боку загроз, дій та подій [5].

Вважаємо, що ризик функціонування сільськогосподарського підприємства як економічна категорія це - подія, для якої властивий об'єктивно-суб'єктивний характер, ймовірність та наслідки її настання, що зумовить зміну показників діяльності організації (покращує або погіршує їх) за умови зміни внутрішнього або зовнішнього середовищ як з причини прийняття управлінського рішення, так і незалежно від нього. Зазначимо, що функціонування сільськогосподарського підприємства передбачає здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, які впливають на окремі складові виробничого потенціалу: матеріально-технічне забезпечення, кадрове забезпечення, виробництво, збут, фінансово-інвестиційне забезпечення, інноваційне забезпечення тощо.

Відомо, що визначення господарського ризику передбачає виділення окремих його складових: об'єкту, суб'єкту, джерел [6]. З метою визначення ризику та ступеню його впливу на виробничо-господарську діяльність, спочатку необхідно визначити об'єкт, тобто середовище, де відбувається формування ризику (зовнішні економічні умови). Наступним етапом визначають суб'єкт – проводять оцінку та аналіз економічної діяльності (внутрішні економічні умови). І заключним етапом виступає вивчення джерел, факторів, які зумовлюють невизначеність та прояв ризику.

За підходом зарубіжних дослідників, усі види ризиків є комплексними та складаються із більш простих елементів, які включають такі основні компоненти: ситуацію, дію, умови та наслідки. Проведення аналізу елементів ризику доцільно здійснити у наступній послідовності: оцінка факторів зовнішнього середовища; оцінка факторів внутрішнього середовища; визначення можливих наслідків ризику; порівняння наслідків ризику із затратами на їх мінімізацію; порівняння результатів із плановими показниками [7].

На думку вітчизняних науковців, послідовність формування ризику та невизначеності складається із таких елементів: причини; явища (події); вплив на об'єкт; зміна стану об'єкта. Отже, за цим підходом, першоджерелом

виникнення ризику є «причина», тобто економічні зовнішні умови (зовнішні фактори), які впливають на прояв «явища чи події», тобто економічну ситуацію на підприємстві. Наступним етапом виступає «вплив на об'єкт», тобто дії, управлінські рішення, прийняті менеджментом підприємства, а на заключному етапі виявляються наслідки прийнятих рішень, тобто відбувається зміна стану об'єкта [8]. Якщо порівняти між собою вищезазначені підходи, то вони мають подібність, оскільки вплив на об'єкт, за першим підходом, прирівнюється до «дії», а сукупність «причини» та «явища», зазначені у другому, створюють умови. Відмінною рисою підходу зарубіжного дослідника виступає наявність «невизначеності», як складової формування господарського ризику.

Як зазначають науковці, ризик завжди пов'язаний із вибором, а наслідки ризику проявляються у результаті, тобто ризик – це відхилення від поставленої цілі, який визначають такі складові підприємницького ризику: ймовірність, невизначеність та діяльність (бездіяльність) [9]. По-перше, від ймовірності, тобто тих елементів ризику, які можливо прорахувати. По-друге, від невизначеності, оскільки при виявленні, аналізі та оцінці ризику завжди залишаються такі елементи, які неможливо спрогнозувати та ідентифікувати. І, насамкінець, третім важливим елементом виступає діяльність або бездіяльність, тобто в основі виникнення будь-якого ризику лежать вчасні та обґрунтовані управлінські рішення або їх відсутність.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що категорія «ризик» є складовою та може складатися із багатьох елементів. Кількість та значення цих елементів прямо або побічно залежать від конкретної ринкової ситуації, стану цього підприємства серед конкурентів, структури товарної пропозиції, фінансово-економічного стану та багатьох інших факторів, у т. ч. тих, які неможливо спрогнозувати та ідентифікувати. Однак, незважаючи на представлені відмінності у складових ризику, серед них можна виділити ідентичні риси.

Формування ризику здійснюється під впливом численних умов, серед яких першочергове місце відводиться зовнішньому середовищу, безпосередньо в якому відбувається його утворення. Під зовнішнім середовищем у цьому випадку розуміють зовнішні фактори, які впливають на господарську діяльність підприємства. Основними з них є природно-кліматичні, економічні, політичні та соціально-демографічні, міжнародне та конкурентне середовище, науково-технічні.

Наступним елементом господарського ризику виступає внутрішнє середовище – це економічні, соціальні, екологічні передумови, процеси, явища, які формуються на рівні будь-якого сільськогосподарського підприємства. Зокрема, облікова та амортизаційна політика, домінування пріоритетів у закупівельній, виробничій, збутовій діяльності, результативність управління, кваліфікація персоналу, ставлення до ризику тощо. Отже, процес формування господарського ризику залежить від різних аспектів внутрішнього та зовнішнього середовищ, в умовах яких відбувається формування управлінських рішень, ймовірності та невизначеності, які виступають першоджерелами факторів виникнення господарського ризику. Саме тому моніторинг господарських ризиків необхідно розпочати із виявлення факторів або передумов виникнення ризику.

У наукових працях представлено найбільш поширені зовнішні та внутрішні фактори формування ризику [10,11], однак поза увагою залишається така властивість досліджуваного явища, як складність його управління або процес, який виникає стихійно, не піддається прогнозуванню та управлінню. Також у цій класифікації відсутній зв'язок з елементами господарських ризиків. Заслуговує на увагу підхід авторів, які у кожній із груп факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ пропонують виокремлювати передбачувані та непередбачувані чинники впливу на ризик, тобто ті, що піддаються управлінню, та не піддаються [12]. За такого підходу до класифікації факторів ризику забезпечується урахування невизначеності та можливість управління ризиками, однак не беруться до уваги ймовірнісні характеристики.

Найбільш деталізовану систему класифікації ризиків запропоновано вітчизняним науковцем Бланком, яку можна адаптувати до вивчення господарських ризиків, оскільки досить повно ця класифікація включає фінансові та інвестиційні ризики [13]. Однак, зважаючи на прояв специфічних чинників у діяльності сільськогосподарських підприємств, які мають впливають на формування ризику, доцільно більш детально у дослідженні сконцентрувати увагу на саме цих факторах. Цей підхід дозволить урахувати фактори ризику, які виступають основою формування елементів господарського ризику, і, як наслідок, є його першопричиною, про що наголошують також зарубіжні науковці [15].

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що фактори виникнення ризику це - події, явища і/або дії, які передують його виникненню. Вважаємо, що основні елементи господарських ризиків повинні включати у

себе зовнішнє та внутрішнє середовища функціонування сільськогосподарського підприємства, управлінські рішення, невизначеність та ймовірність. Класифікація факторів господарських ризиків досліджуваних підприємств повинна поєднувати у собі позитивні сторони існуючих класифікацій, а саме - базуватися на таких складових ризику: зберігати в основі принцип середовища його прояву; урахувати поділ факторів на прямі та непрямі; відображати елементи управління ризиками, зокрема, поділ факторів на об'єктивні та суб'єктивні (ті, що піддаються управлінню та не піддаються); пропонувати класифікувати фактори на ймовірнісні та реальні (прогнозні та фактичні), оскільки, як було виявлено раніше, категорія «ризик» є ймовірнісною величиною.

Ця класифікація факторів може бути використана при проведенні моніторингу господарських ризиків з метою ідентифікації факторів, що впливають на формування ризиків; прогнозування можливих втрат при настанні несприятливих подій; вибору ефективних та сучасних методів мінімізації ризиків; прийняття вчасних та обґрунтованих управлінських рішень; зниження рівня невизначеності у веденні господарської діяльності підприємства; підвищення рівня обґрунтованості інвестиційних та фінансових проектів; підвищення ефективності планування та прогнозування господарської діяльності; розробки науково-методичних рекомендацій щодо нейтралізації та мінімізації господарських ризиків; підвищення ефективності функціонування сільськогосподарського підприємства.

Отже, запропонований підхід до класифікації господарських ризиків, з одного боку, представляє наукову цінність, оскільки може бути основою для вивчення господарських ризиків, бо середовище функціонування сільськогосподарських підприємств зумовлює прояв нових факторів та передумов виникнення ризиків. А, отже, виникає необхідність у виявленні їх сутності, а також групуванні та класифікації. З другого боку, ця класифікація представляє практичну значимість для підприємства в напрямі здійснення моніторингу господарських ризиків з метою підвищення економічної ефективності господарської діяльності.

Питання групування факторів ризику тісно взаємопов'язане із питанням класифікації господарських ризиків, оскільки чинники ризику виступають їх першопричиною. Зазначимо, що нині науковці виокремлюють численні види господарських ризиків, і в сучасних умовах їх значення постійно зростає. Отже, існують численні класифікації та групування ризиків, а отже, виникає необхідність їх систематизації.

На думку, Я. Хенідеса та Д. Ангелідеса, які вивчали ідентифікацію та класифікацію ризиків на прикладі моделювання бізнес-проектів, для групування господарських ризиків можна використовувати наступні класифікаційні ознаки: залежно від джерела походження, виділяють фінансові, техніко-технологічні, юридичні ризики; за природою походження, ризики мають державну, управлінську, ринкову, контактну основи [15]. До класифікації ризиків ця модель включає ризики, пов'язані із прийняттям управлінських рішень, оскільки більшість ризиків підприємства, що призводять до несприятливих наслідків, виникають внаслідок невчасного або необґрунтованого вирішення ситуації, що склалася. Водночас ця класифікація є досить вузькою, оскільки не відображає усієї сутності ризику та масштабу його впливу на окреме підприємство.

Зарубіжні науковці найчастіше виділяють наступні дві групи ризиків: систематичний ризик, що має вплив на більшість активів підприємства, тобто в цілому впливає на бізнес-середовище; несистематичний ризик, тобто впливає на окремі елементи, підрозділи підприємства, не погіршуючи цілісності його функціонування [16]. Водночас інші зарубіжні дослідники усі ризики поділяють на дві групи: об'єктивні, тобто ризики, на які менеджери можуть впливати, і суб'єктивні – ті, що не піддаються управлінню. Кожна із цих груп, своєю чергою, поділяється на екзогенні, тобто ризики, які формуються на рівні підприємства та залежать від прийнятих управлінських рішень; ендогенні ризики - що не залежать від власне підприємства [17]. Ця класифікація подібна до попередньої, а саме розглядає ризик лише за однією класифікаційною ознакою, що також не дозволяє одержати цілісної картини формування ризику підприємства. Однак, за цього підходу простежується важливий елемент ризику – можливість управління ним.

Існує також класифікація господарських ризиків на основі урахування можливості одержання доходу від інвестиційних вкладень. У цьому групуванні виділено наступні види ризиків: стратегічний ризик – несприятливі події, явища, дії, які виникають внаслідок вибору необґрунтованої стратегії або плану розвитку організації агробізнесу, прийняття невчасних або неефективних управлінських рішень; ризик згоди (поступливості) – несприятливі події, явища, дії, що виникають внаслідок недотримання, зміни законодавства; фінансовий ризик – несприятливі події, явища, дії, які виникають внаслідок здійснення фінансової діяльності; операційні ризики – несприятливі події, явища,

що виникають внаслідок здійснення поточної діяльності; репутаційний ризик – несприятливі події, явища, дії, які виникають унаслідок втрати довіри споживачів до діяльності, продукції підприємства; інші види ризиків [18, 19]. Однак, зазначений вище підхід не враховує соціальних, культурних та інших факторів виникнення ризиків, а орієнтується лише на економічні взаємовідносини підприємства.

Узагальнення різних видів класифікації ризику за умови сучасного розвитку економіки є основою для здійснення їх порівняльного аналізу, результати якого представлено у таблиці 1.

Окремо розглянемо транспортні ризики, оскільки їх класифікація була розроблена та затверджена Міжнародною торговою палатою у 1919 р. і дотепер істотно не змінилася. Згідно з нею, ризики класифікуються за рівнем та відповідальністю і можуть бути згруповані у наступні 4 макрогрупи: E, F, C, D. Група E включає у себе ситуації, коли до моменту прийняття товару покупцем усі ризики несе продавець, оскільки весь товар знаходиться на його складах (Ex Works). При цьому, ризик транспортування від складу до кінцевої точки постачання приймає вже на себе покупець [20].

Отже, чітко розробленої класифікації ризиків підприємств, яка б відповідала усім визначеним вимогам, поки ще не має. У той же час, налічується велика кількість різних ознак класифікації ризиків, їх видів та факторів, що свідчить про дискусійність цього питання. На основі представлених у різних джерелах критеріїв, а також доповнених автором, можна побудувати базову систематизовану класифікацію ризиків підприємства, залежно від того, у якій із сфер діяльності вони можуть виявлятися. Зазначимо, що представлена систематизація ризиків є загальною та може бути використана лише як інструмент для побудови класифікації ризиків певного підприємства, у якості якого може виступати й сільськогосподарська організація.

Ми погоджуємося із підходами до класифікації ризиків, які виділяють наступні їх види: загальна класифікація ризиків, включає у себе ознаки та риси ризиків, які притаманні для різних галузей; спеціальна класифікація ризиків, які відображають специфічні особливості ведення господарської діяльності, розвитку бізнесу, економічну ситуацію, що склалася в галузі країни, світовому ринку. Вважаємо, що класифікація ризиків господарської діяльності сільськогосподарських підприємств повинна здійснюватися згідно з їх загальною оцінкою, притаманною як для всіх підприємницьких структур, так і для спеціалізованої класифікації, що характеризує особливості цієї галузі.

Таблиця 1 - Систематизована класифікація ризиків підприємства.

Класифікаційні ознаки	Види і фактори ризику
1. За часом прояву	перспективні; ретроспективні; поточні
2. За видом діяльності	виробничі; маркетингові; інноваційні та ін.
3. За походженням	зовнішні; внутрішні
4. За можливим результатом	чисті (зумовлюють лише втрати); спекулятивні (пов'язані не лише з перспективою збитків, а й одержанням додаткового прибутку залежно від ситуації)
5. За рівнем допустимості ризику	катастрофічні; критичні; допустимі
6. За розмірами та масштабами	локальні; глобальні
7. За типом ризику	раціональні; нераціональні; спекулятивні
8. За можливістю захисту (страхування) від ризику	ті, що піддаються страхуванню; ті, що не піддаються страхуванню
9. Залежно від етапу прийняття управлінського рішення	на стадії пошуку та обґрунтування рішення; на стадії прийняття; на стадії реалізації
10. Залежно від об'єкту виникнення	окремої операції; окремого напрямку; діяльності підприємства в цілому
11. За рівнем прогнозованості	ті, що прогнозовані із високою точністю; ті, що важко прогнозовані; ті, що не піддаються прогнозуванню
12. За ступенем суб'єктивності та об'єктивності прийняття рішення	ризиків із об'єктивно-суб'єктивною ймовірністю; ризиків із суб'єктивною ймовірністю; ризиків, із об'єктивною ймовірністю
13. За ступенем впливу людського фактору	суб'єктивні; об'єктивні
14. У міру визначеності ситуації	детерміновані; стохастичні; конкурентні
15. За рівнем у процесі прийняття рішень	стратегічні; тактичні; оперативні
16. Залежно від причин виникнення ризику	природно-кліматичні ризики (пов'язані із подіями, які мають об'єктивний стихійний характер); майнові ризики (пов'язані із перспективою втрати майна за незалежними від підприємства причинами); транспортні ризики (пов'язані із транспортуванням ТМЦ та можливістю їх втрати); екологічні ризики (пов'язані із настанням відповідальності за нанесення шкоди навколишньому середовищу); політичні ризики (пов'язані зі змінами державної політики щодо ведення підприємницької діяльності)
17. За форс-мажорними обставинами	ризиків природного характеру; ризиків техногенного характеру; ризиків змішаного характеру; ризиків соціальних конфліктів; ризиків воєнної агресії; ризиків пандемій
18. За наближеністю до управління	наближені; віддалені
19. За ступенем впливу на розвиток підприємства (стратегічні та тактичні)	фактори ризику внутрішнього середовища; наносередовища; мікросередовища; мезосередовища; макросередовища

Джерело: узагальнено автором.

Специфічними причинами появи ризику у діяльності сільськогосподарських підприємств є, насамперед, особливості аграрного виробництва. По-перше, це - природно-кліматичні ризики. Причинами цих ризиків є погодні умови, значна протяжність сільськогосподарського виробництва у просторі, а також залежність виробництва від біологічних особливостей ресурсів, що використовуються [21]. Очевидно, що погіршення погодних умов призводить до зниження урожайності сільськогосподарських культур, що, своєю чергою, відображається на зниженні обсягів виробництва, збільшенні витрат виробництва та втраті сільгоспдприємствами частини прибутку.

Глобалізаційні кліматичні зміни зумовлюють підвищення середньої температури, інтенсивність та частоту появи небезпечних явищ погоди (зливи, сильні вітри, град, лавини і т. д.), які формують серйозний вплив на сільськогосподарське виробництво. Саме тому розробка заходів щодо адаптації сільськогосподарського виробництва до потепління або зниження ризиків, пов'язаних із ним, є актуальним питанням як для наукового пошуку, так і для практичної реалізації. Так, зміна клімату нині зумовлює ризик, який характеризується мінливістю урожайності сільськогосподарських культур. Окрім цього, ненормоване використання мінеральних добрив, гербіцидів, пестицидів становить значний ризик у сільгоспвиробництві, який посилюється на глобальному рівні. Водночас зміна кліматичних умов також зумовлює посилення виробничих ризиків у галузі тваринництва.

Зазначимо, що потепління клімату та інші зміни погодно-кліматичних умов за останні десять років змусили по-новому розглядати перспективи розвитку сільського господарства та шукати нові способи та моделі його розвитку, які б урахували взаємозв'язок між виробничими процесами та навколишнім середовищем. Очевидно, що вирішення цієї складної проблеми вимагає пошуку та реалізації нових та більш ефективних способів.

Вплив зміни клімату на навколишнє середовище та сільське господарство пов'язано із зрушеннями кліматичних екстремумів. Розглянемо більш детально вплив зміни клімату на вітчизняне сільське господарство, вивчення якого доцільно провести із урахуванням цього впливу на світове сільськогосподарське виробництво. Як відомо, у всіх регіонах світу спостерігаються досить швидкі зміни режиму атмосферних опадів та температурного режиму ґрунту і повітря. Іншим механізмом впливу потепління клімату на досліджувану галузь є те,

що у багатьох регіонах світу починається помітне скорочення сільськогосподарських угідь, яке є наслідком настання пустелі. Очевидно, що ці процеси вплинуть на функціонування глобального сільського господарства

До того ж можна перелічити наступні напрями впливу потепління клімату на досліджувану галузь: зміна продуктивності сільськогосподарських культур внаслідок зміни агрокліматичних ресурсів території; просунення у північному напрямі глобального потепління (зміна середньорічних ізотерм); збільшення швидкості фотосинтезу (накопичення біомаси) внаслідок збільшення концентрації CO₂ в атмосфері; зміна під впливом глобального потепління та ультрафіолетової радіації інтенсивності та зон поширення хвороб, шкідників сільськогосподарських культур та тварин.

Зазначимо, що внаслідок потепління клімату зростають несприятливі для сільського господарства погодні явища, підвищується руйнівна сила та тривалість цих явищ. Тому слід очікувати посилення впливу на сільськогосподарське виробництво таких погодних явищ, як засухи (атмосферні, ґрунтові та комплексні), повінь, град, суховії, висока температура повітря та ґрунту тощо. У зв'язку із цим існує необхідність у розробці стратегічної програми адаптації вітчизняного сільського господарства до зміни клімату та зниження ризиків, пов'язаних зі зміною кліматичних екстремумів.

Територіальна протяжність більшості сільськогосподарських підприємств спричинює зниження контролю та координації діяльності структурних підрозділів, внаслідок чого може допускатися порушення термінів виконання агротехнологічних операцій. Відомо, що виробничий процес у сільському господарстві пов'язаний із використанням живих організмів, а недодержання термінів та тривалості виконання робіт (дуже ранній посів, подовження збирання урожаю, раннє осіменіння тварин тощо) можуть призвести до втрати частини продукції та зниженню прибутку [22]. До того ж тривалість виробничого процесу призводить до того, що сільгосптоваровиробники не можуть оперативно реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, внаслідок чого частина продукції може бути у надлишку, або дефіциті.

Не можна не розглянути такий специфічний ризик сільськогосподарського виробництва, як ризик, пов'язаний із втратою родючості ґрунту. У нинішніх умовах основним завданням сільськогосподарських підприємств є збереження та підвищення родючості ґрунту, а також створення умов для найбільш раціонального використання земельних ресурсів. Основними

інструментами підвищення родючості ґрунту є додержання науково обґрунтованої системи обробітку, раціональний підбір культур та сортів, обґрунтована сівозміна посівів, зрошення тощо.

Наступним є ризик виведення із обороту сільськогосподарських земель, що, відповідно, зумовлює скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Виведення із обороту сільськогосподарських земель зумовлено переліком факторів, не обов'язково пов'язаних із тією чи іншою діяльністю сільськогосподарських товаровиробників.

Одним із чинників, який впливає на виведення земель із сільськогосподарського обороту, є техногенне забруднення агроєкосистем, ландшафтів та продуктів харчування. Основними забруднювачами є радіонукліди, токсичні елементи (особливо важкі метали) і хімічні токсини (діоксини, залишки пестицидів та ін.). Так, Чорнобильська аварія призвела до забруднення значних масивів земель сільськогосподарського призначення, порушивши не лише структуру сільськогосподарського виробництва, але й устрій сільського населення, що зумовило серйозні екологічні, радіологічні, медико-біологічні та соціальні економічні наслідки, та продовжує негативно впливати на всі сфери життєдіяльності сільськогосподарських підприємств. Нинішні умови ведення війни також посилять прояв цього ризику, особливо на окупованих територіях, де заміновано сільськогосподарські угіддя, значні площі відведено на формування військових об'єктів тощо.

Окрім цього, науковці називають інноваційні технології та ресурси цифровізації джерелом ризику для сільськогосподарських товаровиробників [22, 23]. Очевидно, що за умови використання новітніх продуктів у виробничій діяльності ризик зменшується за умови досягнення очікуваних показників витрат та цільового прибутку, які доцільно розраховувати перед впровадженням нової технології. Однак, неприйняття нової технології може означати, що товаровиробник втратить додатковий прибуток і стане неконкурентоспроможним. Так, нові сорти або гібриди сільськогосподарських культур можуть мати високий потенціал прибутку, проте, якщо умови виробництва суттєво відрізняються від тих, у яких вони проходили випробування (посуха, хвороби, шкідники), можуть бути ненадійними та ризикованими.

Водночас для вітчизняних сільгосптоваровиробників джерелом ризику є незбалансованість матеріально-технічних ресурсів, що використовуються, зокрема, насінневого матеріалу, добрив, хімічних засобів захисту рослин, що робить величину врожайності сіль-

госкультур та продуктивність сільськогосподарських тварин та птиці суттєво залежною від погодних умов. До втрат продукції також призводить нестача та фізичне і моральне старіння техніки. Окрім цього, висока вартість та відсутність фінансових можливостей не дозволяє господарствам модернізувати машинно-тракторний парк та знизити вплив цього виду ризику. Не можна залишити поза увагою також таке джерело ризику, як диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію та ресурси, що використовуються, що в умовах війни посилюється внаслідок ускладненої логістики вирощеної продукції на зовнішні ринки та складної макроекономічної ситуації в Україні.

Значний вплив на економічні результати діяльності мають ризики, пов'язані з особливостями реалізації сільськогосподарської продукції. До джерел таких ризиків можна віднести ускладнену логістику внаслідок пандемії COVID-19 та воєнного стану в країні, посилення конкурентного тиску з боку зарубіжних постачальників, збільшення витрат на транспортування, доробку (сушіння, сортування) продукції, зберігання, несприятливі зміни співвідношення попиту та пропозиції на ринку тощо. За такої ситуації посилюється ризик зниження ціни на сільгосппродукцію, особливо експортоорієнтовану, та ризик підвищених витрат на зберігання. Отже, варіація цін є джерелом невизначеності для сільськогосподарських виробників.

Очевидно, що виробничий процес у сільському господарстві характеризується тривалістю з чітко вираженою сезонністю. Сезонність, виробництва продукції призводить до нерівномірного надходження доходів, що пов'язано із спеціалізацією господарств. Однак, сільське господарство внаслідок об'єктивної причини виникнення окремих ризиків має більше ринкових можливостей щодо адаптації до цих умов. Це пов'язано із дією об'єктивних економічних законів – продовольство характеризується низькою еластичністю попиту, оскільки виробництво є товаром першої необхідності. Саме тому виробництво цих товарів не схильне до суттєвих змін, незважаючи на падіння доходів населення або ж підвищення споживчих цін.

До того ж, залежно від співвідношення цін, відбуваються структурні зміни у споживанні продовольчих товарів шляхом заміщення одних видів продуктів на інші. Це дозволяє зберегти відносну рівновагу на ринку продовольчих товарів, що позитивно впливає на діяльність сільськогосподарських підприємств через зниження ризиків.

Причиною ризику для сільськогосподарських підприємств є державна підтримка, тобто інструменти державного регулювання галузі, їх дієвість у формуванні економічної привабливості агробізнесу для товаровиробників та доступності сільськогосподарської продукції для потенційних споживачів. Формування державної аграрної політики перебуває під впливом численних чинників, аналізу яких присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, однак поза увагою залишається фактор ризику. Хоча нездатність та неготовність менеджменту сільськогосподарських підприємств до прийняття обґрунтованих управлінських рішень в умовах нової аграрної політики зумовлює ризик, що призводить до зниження ефективності їх функціонування.

Помітне місце у системі ризиків сільськогосподарських підприємств посідає фінансовий ризик, який виникає при залученні інвестицій та кредитних коштів для фінансування виробництва. Цей ризик зумовлений можливістю зміни відсоткових ставок, непередбачуваними змінами ринкової вартості кредитів, а також діловими можливостями сільгоспідприємств генерувати грошові потоки, необхідні для зменшення боргу. У діяльності сільськогосподарських підприємств виникають також виробничі, маркетингові, логістичні, інноваційні ризики та фінансові, які є взаємопов'язаними.

Окрім цього, ризик для сільськогосподарського підприємства також виникає у разі недодержання вимог щодо пропозиції якісної та безпечної продукції. Нині зростає рівень обізнаності споживачів про безпеку агропродовольчої продукції та підвищується попит на органічну, екологічнобезпечну продукцію. Хоча в умовах війни цей тренд у споживанні на вітчизняному ринку буде менш помітним. Водночас переведення сільськогосподарського виробництва в органічне вимагає виконання певних правил, які визначаються нормативно-правовими вимогами про органічне виробництво. Тому сільськогосподарське підприємство повинно бути поінформованим про доцільність відмови від використання пестицидів, антибіотиків, необхідності суворого дотримання правил щодо розміщення тваринницьких комплексів, а також екологічних вимог щодо переробних потужностей, переробки відходів галузі та побічної продукції. Очевидно, що недотримання правил може призвести до високих штрафних санкцій та судових позовів, що збільшує витрати бізнесу. Зазначимо, що сільськогосподарські товаровиробники також можуть перебувати у судових процесах та не-

сти відповідальність за нещасні випадки, спричинені механізмами або худобою, порушення вимог біобезпеки та гуманного поводження із тваринами, порушення законодавства у сфері охорони здоров'я, безпеки працівників тощо.

Більшість із перелічених ризиків мають об'єктивний характер, а, отже, підприємці можуть управляти ними з метою нейтралізації та мінімізації їх негативного впливу. Вважаємо, що забезпечення повноти класифікації ризиків господарської діяльності сільськогосподарських підприємств сприяє підвищенню дієвості інструментів ризик-менеджменту.

Вважаємо, що класифікувати господарські ризики сільськогосподарських підприємств доцільно за причинами їх виникнення: мінливість погоди та стихійні лиха; хвороби тварин та рослин; відсутність достовірної інформації; моральне старіння виробництва внаслідок неспроможності відповідати рівню розвитку науково-технічного прогресу; зміна господарського законодавства; виробничі травми; несправності машин та обладнання; динаміка ринкової кон'юнктури; невиконання договірних зобов'язань контрагентами; інфляція, зміна курсу національної валюти; людський фактор. Окрім вище перелічених ризиків, вважаємо за доцільне виділити також наступні їх види: нестабільність фінансової стійкості, ризик ліквідності, ризик неплатоспроможності та банкрутства, непередбачуваність споживчого попиту, порушення платіжної дисципліни покупцями продукції, звуження ринку збуту, непередбачуваність поведінки партнерів, відсутність довгострокових партнерських відносин із постачальниками матеріально-технічних ресурсів, конкуренція, втрата часу та псування, крадіжки продукції у процесі розвантаження-навантаження, доробка сільськогосподарської продукції з організаційних причин, складна дорожня інфраструктура, невиробничі простой, неупередженість персоналу, мінливість цін та інфляційні процеси, нанесення шкоди здоров'ю та життю людей, стан навколишнього середовища, стихійні явища, форс-мажорні обставини, економічні та політичні кризи. За такого підходу до ідентифікації видів ризику існує можливість виділення різних ознак класифікації, залежно від значимості їх впливу на фінансово-економічні результати діяльності підприємства.

Узагальнюючи результати дослідження щодо класифікації господарських ризиків сільськогосподарських підприємств можна зробити висновок про те, що їх систематизація повинна проводитися як згідно із загальною системою класифікації, так і згідно із специфічними особливостями галузі. Вважаємо, що в основу

систематизації господарських ризиків сільськогосподарських підприємств необхідно покласти специфічні особливості цієї галузі, а саме: поділ на дві взаємодоповнюючі підгалузі – рослинництво та тваринництво, що дозволить уповні розкрити специфіку галузевих ризиків. До того ж, діяльність сільгоспідприємств, як і будь-який

інший вид економічної активності, зорієнтована на одержання та максимізацію прибутку, отже, у якості ознак групування при розробці системи класифікації ризиків доцільно використати ознаки, що використовуються в інших сферах, а також урахувати специфіку ведення ними господарської діяльності (рис. 1).

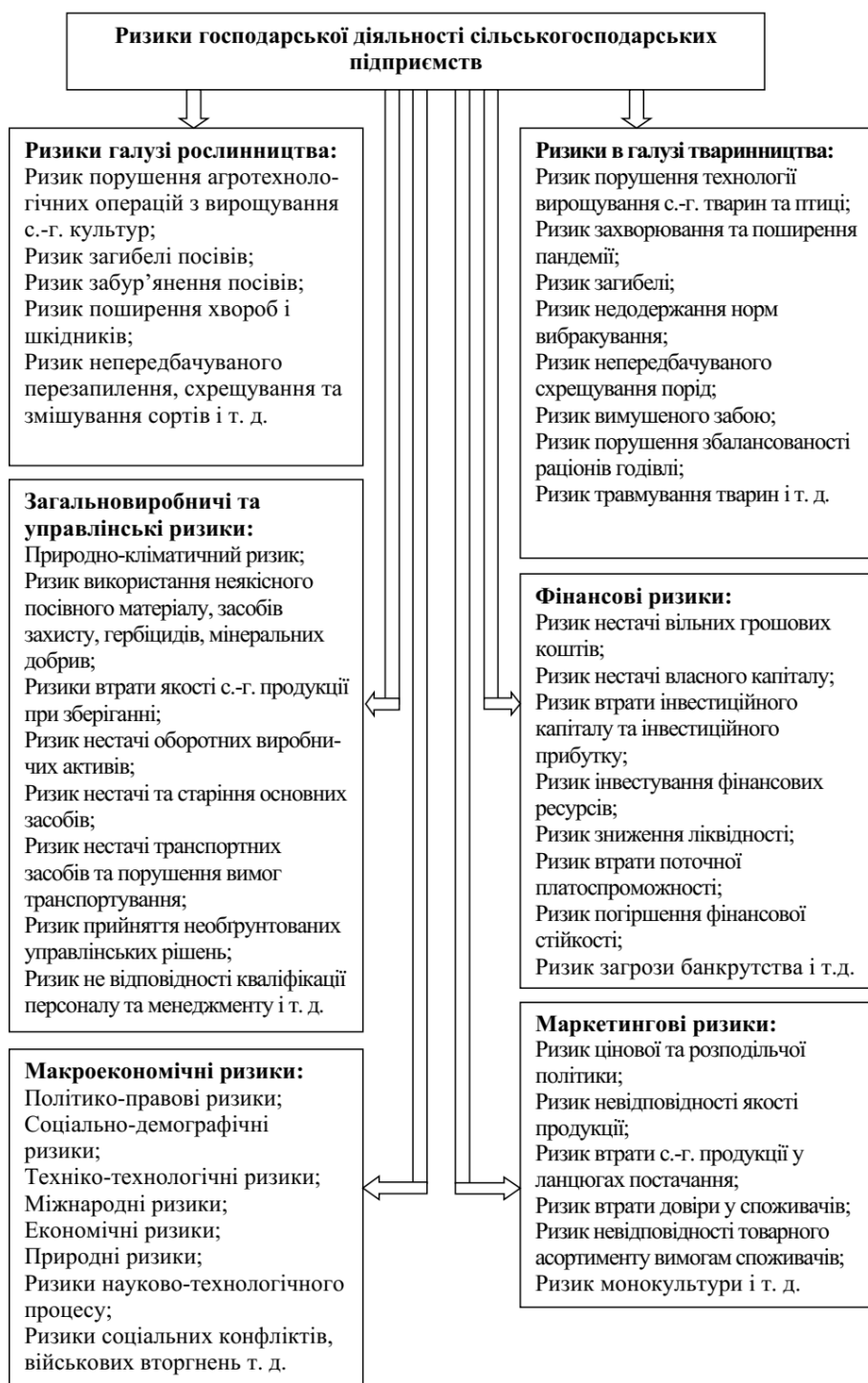

Рис. 1. Класифікація господарських ризиків сільськогосподарських підприємств.

Джерело: узагальнено автором.

Висновки. Запропонована класифікація є групуванням господарських ризиків, які найчастіше виявляються у діяльності сільськогосподарських підприємств за такими напрямками: макроекономічні ризики; загальновиробничі ризики; ризики рослинництва; ризики тваринництва; фінансові та інвестиційно-інноваційні ризики; маркетингові та логістичні ризики. У діяльності сільгоспідприємств виникають численні види ризиків, при цьому кожний із них має різний ступінь впливу на результати господарської діяльності при ідентичних, а іноді й загальних факторах виникнення. Так, наприклад, такі фактори як недостатній рівень кваліфікації працівників та низький рівень технічного забезпечення можуть посилити рівень ризиковості господарської діяльності.

Представлена класифікація ризиків господарської діяльності є універсальною для всіх сільськогосподарських підприємств, оскільки враховує специфіку їх діяльності та використовує загальні класифікаційні ознаки. За таких умов проведення моніторингу господарських ризиків сільськогосподарських підприємств на основі запропонованої класифікації дозволяє систематизувати та ідентифікувати ризики підприємств на основі врахування напрямів діяльності; розробляти та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо нейтралізації та мінімізації ризиків або наслідків, пов'язаних із ним; вчасно та обґрунтовано вибирати методи та фактори девальвації ризиків; розробити системи попередження господарських ризиків, і, як наслідок, підвищити ефективність сільгоспідприємства у цілому, на основі попередження настання господарських ризиків і/або мінімізації їх наслідків.

Саме тому використання цієї класифікації при проведенні моніторингу господарських ризиків сільськогосподарських підприємств дозволить, з одного боку, більш детально вивчити сутність ризиків, а з другого боку, мінімізувати кількість помилок та підвищити якість розрахунків при визначенні рівня ризику на стадіях виробництва, доробки, сортування, товароруху, продажу продукції, а також у всіх структурних підрозділах, що дозволить зробити процес моніторингу більш деталізованим та обґрунтованим.

Отже, розроблена класифікація господарських ризиків, з одного боку, сприятиме подальшому вивченню сутності категорії «господарських ризиків», його елементів, класифікації та факторів виникнення. З іншого боку, має прикладне значення для сільськогосподарських підприємств у частині підвищення ефективності моніторингу господарських ризиків

діяльності сільгоспідприємств, у т. ч. для прийняття вчасного та обґрунтованого управлінського рішення щодо нейтралізації ризику або наслідків, пов'язаних із ним; розробки системи попередження господарських ризиків; мінімізації втрат внаслідок настання несприятливих подій; підвищення ефективності функціонування підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Семенова С. М. Класифікація ризиків: систематизований підхід з метою управління. Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. 2020. №4. Т.2. С.42-51. URL: [https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-284-4\(2\)-8](https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-284-4(2)-8).
2. Мазур Н. А. Класифікація ризиків аграрного підприємства для цілей бухгалтерського обліку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. Вип. 2. С. 1264-1268.
3. Кириченко Н. В., Алещенко Л. О. Теоретичні основи та класифікація ризиків з врахуванням особливостей функціонування підприємств аграрного сектору. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 21. С. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-55>.
4. Mehta A., Neukirchen M., Pfetsch S., Poppensieker T. Managing market risk: Today and tomorrow. McKinsey Working Papers on Risk, Number 32, May 2012, 21 pp. URL: <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/business%20functions/risk/our%20insights/managing%20market%20risk%20today%20and%20tomorrow/managing%20market%20risk.ashx>.
5. The Orange Book: Management of Risk – Principles and Concepts. Her Majesty's Treasury on behalf of the Controller of Her Majesty's Stationery Office. United Kingdom. London, October 2004, 50 pp.
6. Рудич О. О. Методичні підходи до оцінки ризиків сільськогосподарського підприємства. Агросвіт. 2017. №23. С. 39-44.
7. Alberts C. J. Common Elements of Risk. Acquisition Support Program. 2006, 39 pp. URL: https://resources.sei.cmu.edu/asset_files/TechnicalNotes/2006_004_001_14687.pdf.
8. Руда Т. П., Заболотний В. С., Хомовий С. М. Теоретико-методичні підходи до трактування поняття «ризик». Економіка та управління АПК. 2017. №1.
9. Балджи М. Д. Економічний ризик та методи його вимірювання: навч. посібник. Харків: Промарт. 2015. 300 с.
10. Васильєва Т. А., Леонов С. В., Кривич Я. М. та ін. Економічний ризик: методи оцінки та управління: навч. посібник. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 208 с.
11. Вишневецька О. А. Підприємницький ризик в управлінні конкурентоспроможністю підприємства. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/39.pdf.
12. Данченко О. Б. Класифікація відхилень в проєктах: ризики, проблеми, зміни. Вісник ЛДУ БЖД, 2014. №9. С. 72-79. URL: https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/files/10_12.pdf.

13. Blank, I. A. (2005). Management of financial risks: monograph. K.: Nika-Center, Elga, 600 p.

14. Toth M., Piterkova A., Serences P. 2014. Non-financial factors' impact on profitability and riskiness of Slovak agriculture sector. Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2014. URL: <http://spu.fem.uniag.sk/Marian.Toth/publikacie/201.49.pdf>.

15. Xenidis Y. Identification and classification of risks in a new modelling process for build - operate - transfer projects. 21st Annual ARCOM Conference, 7-9 September 2005, University of London. Association of Researchers in Construction Management, Vol. 2, 2005, 803-812 pp.

16. Toth M., Lancaric D., Piterkova A., Savov R. Systematic risk in agriculture: a case of Slovakia. Agris on-line papers in Economics and informatics. 2014. №4. Pp.185-189. URL: <https://doi.org/10.22004/ag.tcon.196588>.

17. Acemoglu D., Kindleberger C.P. It's all about different kinds of risk. The economist. URL:http://www.economist.com/economics/by-invitation/guest-contributions/its_all_about_different_kinds_risk.

18. Griffin D. Types of Business Risk. Chron Small Business. URL: <http://smallbusiness.chron.com/types-business-risk-99.html>.

19. Кравченко В. А. Виявлення та опис підприємницьких ризиків: практичний алгоритм для українського бізнесу. Вісник Запорізького національного університету. 2008. №1(3). С. 63-70.

20. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.

21. Рудич О. О. Природно-кліматичні умови як фактор ризику виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Сталий розвиток економіки. 2018. №2. С.14-21.

22. Varchenko O., Radko V., Rudykh O., Svynous I., & Tkachenko K. Risks of dairy farming in Ukraine and ways of their minimization and neutralization. Agricultural Science and Practice, 2019. 6(1), 41-59. URL: <https://doi.org/10.15407/agrisp6.01.041>.

23. Maurel V. B., Brossard L., Garcia F., Mitton N., Termier A. Agriculture and Digital Technology. URL: https://hal.inrae.fr/hal-03604970/file/white-paper-agriculture-digital-technology-2022_INRIA_HD.pdf.

REFERENCES

1. Semenova, S. M. (2020). Klasyfikatsiia ryzykiv: systematyzovanyi pidkhid z metoiu upravlinnia [Risk classification: a systematic approach for the purpose of management]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu: Ekonomichni nauky [Bulletin of the Khmelnytskyi National University: Economic Sciences], no. 4, vol. 2. pp. 42-51. Available at: [https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-284-4\(2\)-8](https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-284-4(2)-8).

2. Mazur, N. A. (2014). Klasyfikatsiia ryzykiv aharnoho pidpriemstva dlia tsilei bukhhalterskoho obliku [Classification of agricultural enterprise risks for accounting purposes]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky [Global and national economic problems], issue 2. pp. 1264-1268.

3. Kirichenko, N. V., Aleshchenko, L. O. (2021). Teoretychni osnovy ta klasyfikatsiia ryzykiv z vrakhuvanniam osoblyvosti funktsionuvannia pidpriemstv aharnoho sektoru [Theoretical foundations and classification of risks, taking into account the peculiarities of the functioning of enterprises in the agrarian sector]. Ekonomika ta suspilstvo [Economy and society], issue 21. Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-55>.

4. Mehta, A., Neukirchen, M., Pfetsch, S., Poppensieker, T. (2012). Managing market risk: Today and tomorrow. McKinsey Working Papers on Risk, no. 32, 21 p. Available at: <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/business%20functions/risk/our%20insights/managing%20market%20risk%20today%20and%20tomorrow/managing%20market%20risk.ashx>.

5. The Orange Book: Management of Risk – Principles and Concepts. Her Majesty's Treasury on behalf of the Controller of Her Majesty's Stationery Office. United Kingdom. London, October 2004, 50 p.

6. Rudykh, O. O. (2017). Metodichni pidkhody do otsinky ryzykiv silskohospodarskoho pidpriemstva. [Methodical approaches to risk assessment of an agricultural enterprise]. Ahrosvit [Agroworld], no. 23, pp. 39-44.

7. Alberts, C. J. (2006). Common Elements of Risk. Acquisition Support Program. 39 p. Available at: https://resources.sei.cmu.edu/asset_files/Technical-Note/2006_004_001_14687.pdf.

8. Ruda, T. P., Zabolotny, V. S., Khomovy, S. M. (2017). Teoretyko-metodychni pidkhody do traktuvannia poniattia «ryzyk» [Theoretical and methodological approaches to the interpretation of the concept of "risk"]. Ekonomika ta upravlinnia APK [Economy and management of agriculture], no. 1.

9. Baldzhi, M. D. (2015). Ekonomichni ryzyk ta metody yoho vymyruvannia [Economic risk and methods of its measurement]. Tutorial. Kharkiv: Promart. 300 p.

10. Vasilyeva, T. A., Leonov, S. V., Kryvykh, Y. M. (2015). Ekonomichni ryzyk: metody otsinky ta upravlinnia: navch. posibnyk [Economic risk: assessment and management methods: teaching. Manual]. Sumy: DVNZ UABS NBU. 208 p.

11. Vyshnevska, O. A. Entrepreneurial risk in managing the competitiveness of the enterprise. Available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/39.pdf.

12. Danchenko, O. B. (2014). Klasyfikatsiia vidkhylen v proektakh: ryzyky, problemy, zminy [Classification of deviations in projects: risks, problems, changes]. Bulletin of LSU BZD. no. 9. pp. 72-79. Available at: https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/files/10_12.pdf.

13. Blank, I. A. (2005). Upravlinnya fynansovyy ryyskamy: monohrafiia [Management of financial risks: monograph]. K.: Nika-Center, Elga, 600 p.

14. Toth, M., Piterkova, A., Serences, P. (2014). Non-financial factors' impact on profitability and riskiness of Slovak agriculture sector. Slovenská agronomistska univerzita v Nitre. Available at:<http://spu.fem.uniag.sk/Marian.Toth/publikacie/201.49.pdf>.

15. Xenidis, Y. (2005). Identification and classification of risks in a new modeling process for build - operate - transfer projects. 21st Annual ARCOM Conference, 7-9 September, SOAS, University of London, Vol. 2. pp. 803-812.

16. Toth, M., Lancaric, D., Piterkova, A., Savov, R. (2014). Systematic risk in agriculture: a case of Slovakia. *Agris on-line papers in Economics and informatics*. no. 4. pp. 185-189. Available at: <https://doi.org/10.22004/ag.tcon.196588>.

17. Acemoglu, D., Kindleberger, C. P. It's all about different kinds of risk. *The economist*. Available at: http://www.economist.com/economics/by-invitation/guest-contributions/its_all_about_different_kinds_risk.

18. Griffin, D. Types of Business Risk. *Chron Small Business*. Available at: <http://smallbusiness.chron.com/types-business-risk-99.html>.

19. Kravchenko, V. A. Vyiavlennia ta opys pidpriemnytskykh ryzykiv: praktychnyi alhorytm dlia ukrainskoho biznesu [Identification and description of business risks: a practical algorithm for Ukrainian business]. *Visnyk Zaporizhskoho natsionalnoho universytetu [Bulletin of Zaporizhzhya National University]*. 2008, no. 1 (3), pp. 63-70.

20. Donets, L. I. (2006). *Ekonomichni ryzyky ta metody yikh vymiriuvannia: Navchalnyi posibnyk [Economic risks and methods of their measurement: Study guide]*. Center of Educational Literature, 312 p.

21. Rudych, O. O. (2018). Pryrodno-klimatychni umovy yak faktor ryzyku vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii v Ukraini [Natural and climatic conditions as a risk factor for the production of agricultural products in Ukraine]. *Sustainable economic development [Stalyi rozvytok ekonomiky]*, no. 2, pp.14-21.

22. Varchenko, O., Radko, V., Rudych, O., Svydnous, I., & Tkachenko, K. (2019). Risks of dairy farming in Ukraine and ways of their minimization and neutralization. *Agricultural Science and Practice*, 6(1), pp. 41-59. Available at: <https://doi.org/10.15407/agrisp6.01.041>

23. Maurel, V. B., Brossard, L., Garcia, F., Mitton, N., Termier, A. *Agriculture and Digital Technology*. Available at: https://hal.inrae.fr/hal-03604970/file/white-paper-agriculture-digital-technology-2022_INRIA_HD.pdf.

Peculiarities of the manifestation of risks in the activity of agricultural enterprises in modern conditions

Grigorian R.

The article examines the peculiarities of the manifestation of risks in the activities of agricultural en-

terprises under modern economic conditions. The strengthening of risks in the activities of agricultural enterprises and the need to form an appropriate risk management system are argued. The foreign experience of using risk management tools, which allows to minimize and neutralize the negative impact of risks on the resulting indicators of business structures, is highlighted.

The author emphasizes that the risk category is complex and may consist of many elements, the number and value of which directly or indirectly depend on numerous factors. The factors of the external and internal environment that affect the formation of the risk of the economic activity of the agricultural enterprise are revealed, on the basis of which a conclusion is drawn about the need to establish monitoring of the economic risks.

It is substantiated that the classification of factors of economic risks of agricultural enterprises should combine the positive aspects of the existing classifications, as well as take into account the specifics of their activities. It was concluded that there are numerous classifications and grouping of risks, which requires their reasonable systematization.

Scientific approaches to the classification of the economic risks are summarized, which are supplemented with features characterizing the peculiarities of agricultural production. Specific factors in the activity of agricultural enterprises that determine the riskiness of economic activity are identified, namely: global climate changes, territorial extent of placement, duration of the production process, seasonality of production, loss of soil fertility, removal from circulation of agricultural land, man-made pollution of agro-ecosystems, innovative technology and resources digitization, imbalance of the material and technical resources, state support, etc.

The author proposed to classify the economic risks of agricultural enterprises according to the causes of their occurrence, which will contribute to the selection of various features of the classification depending on their significance of influence on the financial and economic results of the enterprise. In addition, it has been proven that the basis of the systematization of economic risks of agricultural enterprises should be the specific features of the industry, namely the division into two complementary sub-sectors - crop production and livestock production, which will allow to fully reveal the specifics of industry risks.

Key words: risk, economic risk, risk classification, uncertainty, agricultural enterprise.

Copyright: Григорян Р.Х. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ORCID iD:
Григорян Р.Х.

<https://orcid.org/0009-0004-5119-1748>